

**Károli Gáspár Református Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Történelemtudományi Doktori Iskola
Vezetője: Prof. Dr. Hermann Róbert (DSc)**

DOKTORI PHD TÉZISFÜZET

Jakusch Gabriella Zsófia

**A MAGYAR KATONAI HAGYOMÁNYOK ÁPOLÁSA,
ÜNNEPEK ÉS RENDEZVÉNYEK A MAGYAR HADERŐBEN
A 20–21. SZÁZADBAN**

Témavezető: Prof. Dr. Kurucz György

Budapest, 2022.

I. A kutatás célja

A dolgozat elsődleges célja a következő fogalmak tisztázása és bemutatása: emlékezet – történelmi emlékezet, hagyomány – hagyományápolás, örökségvédelem műtárgyak és hadtörténelmi objektumok tekintetében, katonai ünnepek és megemlékezések. További célja a fent vázolt területeken meglévő ismeretek szintetizálása és átadhatóvá tétele a nevelés és oktatás területén tevékenykedő pedagógusok, civil és katonai szakemberek számára. Ennek jegyében a disszertáció támpontot nyújthat a nemzetstratégiai célok megvalósításához, így a múltban gyökerező hagyományok beemeléséhez és alkalmazásához a fiatal nemzedékek nevelése terén és a kulturális élet egyéb területein.

A témát az alábbiak szerint lehet elhelyezni az idősíkban: Horthy-korszak, Magyar Néphadsereg korszaka és a rendszerváltoztatást követő 30 év. A disszertáció kísérletet tesz a katonai ünnepek és megemlékezések jogszabályi háttérének elméleti felvázolására és a gyakorlat bemutatására. Kitér a szabályozások megalkotása során kialakuló vitákra és az eredményekre, majd példákon keresztül ismerteti a katonatörténelmi emlékezet megjelenési formáit az eszmeiségtől kezdve a megvalósításig, annak helyszíneit is érintve. A hőskultusz kialakulásának, ápolásának és ápolóinak történetét számos mintán keresztül vázolja, bemutatva annak központi intézményeit, az 1918-ban megalakult magyar királyi Hadtörténelmi Levéltárát és Múzeumot, de kitérve a hagyományokat aktívan őrző honvédségi alakulatokra és az alulról jövő, bajtársi kezdeményezésekre is.

A hagyományörzés látványos és a két világháború közötti korszakot meghatározó eszközei, egyben helyszínei voltak a hősi emlékművek, a katonai emlékezetpolitika színterei. A disszertáció bemutatja az emlékművek állításának eszmei és jogi háttérét, gyakorlati megvalósítását, művészi vonatkozásait. Szintén tárgyalja a védőszentek kultuszát a haderőben és ennek továbbélését 1990 után. Különös hangsúllyal kerül bemutatásra – példaként – Szent Borbála tisztelete.

Korszakokon átívelően ismerteti a disszertáció az egyházi, nemzeti, állami ünnepek rendszerét, nagy részletességgel kitérve a haderőn belüli megünneplésükre, speciális vonatkozásaikra, az e téren a politika által előidézett változásokra. Fontos szerepet kapnak a csapathagyományok.

A disszertáció hangsúlyosan vizsgálja, hogy hogyan hatott az idők során a politikai és társadalmi indíttatású hőskultusz, a katonai emlékezet őrzése a haderő kultúrájára, mindennapi életére, a katonák gondolkodására.

A hősök emlékének őrzésében és ápolásában mindenkor kiemelkedő és kezdeményező szerepet játszott már 1918-as megalakításától kezdve a m. kir. Hadtörténelmi Levéltárnak és Múzeumnak (később m. kir. Hadilevéltár, illetve m. kir. Hadimúzeum), majd az integrációjukból létrejött és más tudományos intézményrészekkel bővült, a Honvédelmi Minisztérium háttérintézményeként napjainkban is működő Hadtörténelmi Intézet és Múzeum. A disszertáció ezért hangsúlyt fektet az intézmény történetének, feladatainak, társadalomban betöltött (múltbeli és jelenkori) szerepének bemutatására.

II. Kutatástörténet, források és módszertan

A hadseregről szóló 1921. évi XLIX. törvénycikk értelmében 1922. január 1-jétől a haderő megnevezése magyar királyi Honvédségre változott. Az új Honvédség arculatában is törekedett a magyar hagyományok megjelenítésére, de ahogy az 1868-ban létrejött Magyar Királyi Honvédség egyenruházata, fegyverzete és kiképzése is „igazodott” az osztrák–magyar közös haderejéhez, úgy az első világháború után sem volt lehetőség azonnal új fegyverzet és egyenruházat bevezetésére, tehát az 1920-as évek elején a Honvédség természetes módon az egykori császári és királyi haderő mintáit követte.

A katonai hagyományörzés forrásanyagát két egymástól elkülönülő részre lehet osztani. Az egyik az elméleti elgondolásokat, vitákat, nézetek közti különbségeket taglalja, a másik a megvalósulást mutatja be, ad róla információt. Az elméleti részt alapvetően a levéltári dokumentumok tartalmazzák. Itt olvashatunk arról, hogy egy-egy törvény, rendelet meghozatala előtt milyen viták és nézeteltérések voltak a felterjesztők között. A levéltári forrásokban az összes megküldött anyag alapján állították össze a végső javaslatokat. A gyakorlatban megvalósuló eseményeket a korszakban megjelent művekből dolgozhatjuk fel. A kutató számára sok érdekességet tartogat, hogy amit törvényben, rendeletben meghatároztak, azt milyen viták előzték meg és a valóságban hogyan vált be.

Az elsődleges indulási alapot a Magyar Királyi Honvédséget szabályzó fontosabb jogszabályok jelentik: az 1921. évi XLIX. törvénycikk a m. kir. honvédségről, az 1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről, az 1942. évi törvénycikk a honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk, valamint az 1914–1918. évi világháború tűzharcosai érdemeinek elismeréséről szóló 1938. évi IV. törvénycikk módosításáról és kiegészítéséről, továbbá az 1942. évi törvény a szervezet állományának jogállásáról.

Az ünnepek, megemlékezések egyik részét képezik a katonai, a honvédségben megvalósuló ünnepek. A katonák számára külön törvényben, rendeletekben szabályozták ezeket és az ezen való részvételt. Különösen azért volt ez fontos, mert a haderőben, ahol különböző nemzetiségű, nyelvű, felekezeti, társadalmi állású és osztályú személyek egy közös, magasztos cél elérésére egyesítve voltak, hivatásuk és állásuk megkívánta, hogy a társadalmi eseményeken, katonai rendezvényen részt vegyenek. Ezzel kapcsolatosan számos munka jelent meg, ahol pontosan rögzítették az elvárt viselkedést. Ebből következik, hogy kiemelten fontos a különféle szabályzatok vizsgálata és elemzése, még esetleg olyanoké is, amelyekről nem is gondolnánk, hogy tartalmazznak a témához illő részeket. Ilyenek például a táborigyelmeztető

szolgálat szabályzatai, a m. kir. honvédség tisztjei (tisztjelöltjei, lelkészei) különleges személyi ügyeinek kezeléséről szóló tervezet, illetve az A-37. jelzésű szabályzat, ide sorolhatók a szervei határozványok, a különféle szolgálati szabályzatok és útmutató.

A katonai hagyományörzés forrásanyagának nagy része elsősorban a Hadtörténeti Múzeum gyűjteményeiben található: a Plakát- és aprónyomtatványtárban, ahol nyomtatott rendelkezéseket, parancsokat, körleveleket, meghívókat, tájékoztatókat olvashatunk; a Kéziratos Emlékanyag-gyűjteményben a kézzel írt tájékoztatók, elismerések, oklevelek szerepelnek; a tárgyi gyűjtemények őrzik a különleges forrásfeltárási módszereket igénylő műtárgyakat: kupákat és egyéb emléktárgyakat. Konkrét példákat említve a Borbála-serleg a Tárgyi Emlékanyag Gyűjteményben, míg a Borbála-kard a Hidegfejver Gyűjteményben található. A katonai hagyományokra és ünnepekre nézve faggatható tárgyak vannak a Zászlógyűjteményben (csapatzászlók és zászlószalagok), amelynek feliratai nagyban segíthetik a kutatást. Olyan információkkal szolgálhatnak, amik kimaradtak az írott forrásokból. Ez ugyanígy igaz a Numizmatikai Gyűjteményben rejtőző érmekre és jelvényekre, vagy a Képzőművészeti Gyűjteményben fellelhető festményekre. Klasszikus kutatási bázist jelent értelemszerűen a Könyvgyűjtemény és a Fotóarchívum, ahol rengeteg korabeli fénykép található a katonai ünnepekről, megemlékezésekről, különféle emlékhelyekről, hadisírokról és sír- vagy táblaavatásokról.

A témához legfontosabb írott forrásanyaga a Hadtörténelmi Levéltárban található. Ilyenek a Hadtörténelmi Levéltár és Múzeumra, illetve a Hadimúzeumra vonatkozó iratok (alapítás, működés, gyűjtésre vonatkozó szabályok), a múzeumi irattári anyagok (emlékünnepek megszervezése, lebonyolítása; hősi emlékművek felállítása; évfordulóhoz kötődő ünnepek – Buda visszafoglalása vagy Szent István napi megemlékezések –; katonai hagyományápolásra irányelvek; hadisírgondozás; kormányzóval kapcsolatos ünnepek). A Magyar királyi Honvéd Vezérkar Főnöke levéltára a tudományos elvi ügyek kibogozásában ad támpontokat, míg a Magyar Királyi Honvédség kerületi parancsnokságok 1919 és 1945 között iratai a helyi, csapatmegemlékezésekhez nyújtanak információkat. 1922. január 1-jétől m. kir. Honvédségnek nevezet magyar haderő alapegységeit 1922. május 1-jétől a hét vegyesdandár alkotta, amelyek átvették a katonai körletek és az egykori hadosztályok funkcióit. A felszámoló körletparancsnokságok helyén az alábbi vegyesdandár parancsnokságok alakultak:

1. Budapest, 2. Székesfehérvár, 3. Szombathely, 4. Pécs, 5. Szeged, 6. Debrecen, 7. Miskolc székhellyel.

A magyar királyi Honvédelmi Minisztérium 1919 és 1945 közötti elnökségi anyagai az elvi jelentőségű ügyeket, állásfoglalásokat; a laktanyák, katonai intézetek elnevezésének folyamatát mutatják be, illetve a katonai személyek részvételét vázolják fel az ünnepeken, avatásokon.

A Hadtörténelmi Levéltár Tanulmánygyűjteményében rábukkanhatunk ünnepi beszédekre, megemlékezések leírására vagy bizonyos emlékművek kialakulásának történetére.

Amennyiben valaki a 20. századi haderő bármely aspektusával szeretne foglalkozni, vannak megkerülhetetlen könyvészeti források, alapirodalmak: ilyen Deák István *Volt egyszer egy tisztikar. A Habsburg-monarchia katonatisztjeinek társadalmi és politikai története 1848–1918* és Hajdu Tibor *Tisztikar és középosztály 1850–1914. Ferenc József magyar tisztjei* című kötete. A Horthy-kori tiszti élet megismeréséhez megkerülhetetlenek Szakály Sándor könyvei és tanulmányai. Bár mind a három szerző a hadsereg fejlődéstörténetére, illetve a katonatiszti pálya felvázolására helyezte a hangsúlyt.

A katonai téma alapvető megismeréséhez a fent felsorolt szakkönyveken kívül kihagyhatatlan a kétkötetes Magyarország hadtörténete, amely a hadsereg szervezését és szerepét mutatja be, II. kötetében többek között az első világháborús szerepvállalást, a Horthy korszak fegyveres erejének fejlődéstörténetét, valamint a második világháborús részvételt.

Azonban a közvetlen szakkönyvek és az általános hadtörténelmi irodalom nem tartalmaz közvetlen információkat a katonai ünnepekről, azok alakulásáról, ezért más, kevésbé általános forrásokat kellett keresni. Ilyenek például a kortárs-korszakos anyagok: a Magyar Katonai Szemlében és – 1931-től – a Magyar Katonai Közlönyben megjelent írások (Berkó István: Mit ünneplünk ezrednapon; Hogyan született az ismeretlen katona eszméje; Herczeg Ferenc: Szabadon álló hadiemlékek, katonasírok, emléktáblák és emléknepok; Liber Endre: Budapest szobrai és emlékhelyei vagy Molnár Sándor: Honvéd ünnepnapok; Gabányi János: Régi magyar katonák.)

Ünnepekkel foglalkozó feldolgozások és tanulmányok tekintetében elmondható, hogy nem létezik általános összefoglaló munka. Kizárólag egy-egy ünnepre, megemlékezésre, kultuszok bemutatására korlátozódnak ezek az írások. A változásokat, a fejlődést, a hagyományokat csak részlegesen érintik. Katonai vonatkozásban még kevesebb a feldolgozás, ilyenek például Cs. Kottra Györgyi (*A Kapisztrán kultusz és a m. kir. hadsereg védőszentjei és ünnepei*) és Fazekas Csaba (*Egyházak, egyházpolitikai és politikai eszmék az Osztrák–Magyar Monarchiában*) publikációi. Ez utóbbi egyébként említést tesz az Osztrák–Magyar Monarchia időszakában megünnepeelt ünnepekről.

Több mű foglalkozik a legfontosabb, kiemelt emlékezethellyel: a Hősök terével és a Hősök Emlékkövével (Helgert Imre: Nemzeti Emlékhely a Hősök tere; Helgert Imre – Négyesi Lajos: A Hősök tere; Prohászka László: A millenniumi emlékmű).

Azonban az ünnepekkel, levezetési rendjükkel kapcsolatos vitákat alapvetően levéltári forrásokból ismerhetjük meg. Támaszkodni lehet a korabeli évkönyvekre, albumokra, értesítőkre, fegyvernemi újságokra: Magyar Szárnyak; Ludovikás Levente; Ludovikás Évkönyv; Ludovika Akadémia Közleményei; A Magyar Királyi Bolyai János Honvéd Akadémia Évkönyve; A Magyar Királyi Rákóczi Ferenc Honvéd Reáliskolai Nevelőintézet Értesítője (Rákóczi Reáliskola, Sopron).

Az ezredtörténetekből és ezredemlékkönyvekből a Nagy Háborút követő időszak ismerhető meg, amikor is a társadalomban még égető, közvetlen sebként élt a háború tragikus emléke és annak ápolása még áthatotta mind a tudományos, mind a hétköznapi életet. A páratlan részletességgel megírt és rengeteg személyes adatot is tartalmazó, a túlélő bajtársak által szerkesztett, kiadott ezredalbumok ennek a korszaknak egyedülálló forrásai. Teljes részletességgel írják le az ezred életében fontos, kiemelkedő eseményeket, mint például az ezrednapokat, koszorúzásokat és emlékünnepélyek. (Ezek közül néhány példa: 29. honvéd gyalogezred története; 76-os baka meg a Nagy Háború vagy A m. kir. veszprémi 31. honvéd gyalogezred történeti feldolgozása.)

A katonai ünnepekkel és hagyományokkal foglalkozó kutatás nem kerülheti meg a katonai eskü szerepének vizsgálatát, ehhez Horváth Csaba (A magyar katonai eskü története) és Hetés Tibor (A magyar katonai eskü és a hadizászló történetéből) írásai nyújtanak segítséget.

Az országos szintű megemlékezésekről és a helyi szintű ünnepekről hírt kapunk az országos napilapok hasábjairól (8 Órai Újság, A Mai Nap, Budapesti Közlöny, Déli Magyar Szó, Demokrácia, Esti Kis Újság, Esti Kurír, Esti Magyarország, Esti Újság, Friss Újság, Függetlenég, Hétfő, Hétfői Magyarország, Képes Pesti Hírlap, Képes Vasárnap, Kis Újság, Magyar Élet, Magyar Erő, Magyar Jövő, Magyar Nemzet, Magyar Szó, Magyarország, Magyarság, Nemzeti Újság, Népszava, Összetartás, Pest, Pesti Hírlap, Reggeli Magyar Szó, Reggeli Magyarország, Szabad Nép, Szabadság, Tolnai Világlapja, Új Lap, Új Magyarság, Új Nemzedék, Újság, Vasárnapi Újság), míg a helyi jellegű (akár csapat- és helyőrségszintű) eseményekről a vidéki, helyi lapok nyújtanak információkat.

A dolgozat elkészítésekor természetesen nagy segítséget nyújtott az, hogy a Hadtörténeti Intézet és Múzeum gyűjteményei szabadon kutathatók. Bár más témákhoz képest – erről már történt említés – léteznek tárgyi források, a disszertáció írott forrásokon alapszik. A történeti korszakokról szóló részek kiemelten könyvészeti anyagon és sajtó megjelenéseken

alapulnak. Az elmúlt időszakban a közgyűjteményekben bekövetkezett digitalizálási „forradalom” könnyen elérhetővé tette a sajtó anyagok nagy részét. A témával foglalkozó, speciális irodalom mindegyike fellelhető volt a Hadtörténeti Intézet és Múzeum könyvtáraiban: a Hadtörténeti Könyvtárban és a Hadtörténeti Múzeum Könyvgyűjteményében.

Mivel dolgozat szinte az Osztrák–Magyar Monarchia korszakától napjainkig tart és ez szétfeszítette a disszertáció terjedelmi korlátait, csak témafelvázolásra és néhány jellegzetes példa bemutatására vállalkozhatott. A jelenkori részeknél pedig egy modern forrástípus is megjelent: az internetes portálok.

A dolgozat elkészítésekor nagy nehézséget jelentett, hogy szinte minden forrástípust éles forráskritikával kellett kezelni, mivel a témából adóan – szinte az összes korszakban – átpolitizálódott az emlékezetpolitika, ünnepek megtartása.

III. Az értekezés felépítése:

1. A történelmi emlékezet – Emlékezethelyek

Az 1970-es évektől kezdve rendkívül összetett politikai ügyé vált a nemzeti kulturális örökség fogalma, s a hősi múlt nemzeti keretek közt értelmezhető egyszerű elemei jóval összetettebbé váltak, elsősorban a nyugat-európai közgondolkodásban bekövetkező szemléletváltásnak köszönhetően. Ide tartozik a nemzeti kisebbségek e tárgyban tapasztalható gondolköre is, amely saját – az anyanemzettel egybeforrott – kultúrájának ápolását is önálló törekvések keretében kívánja megvalósítani. Ezért jönnek létre, illetve újulnak meg a közgyűjtemények, kiállítóhelyek és emlékművek, ezért fordítanak egyre nagyobb gondot a történelem viharaiiban hősi halált halt katonák sírjainak ápolására is. Ez a törekvés kézzelfogható módon jelenik meg az elszakított magyarlakta területeken, de tapasztalható a magyarországi kisebbségek esetében és Európa több országában is. Azokat a kulturális örökségi elemeket, amelyek kiemelten szimbolizálják az adott nemzeti vagy nemzeteken átívelő közös történelmünket, a 20. század végére sikerült úgy definiálni, hogy azok a továbbiakban kulturális és természetvédelmi szempontból tárgyiasult illetve egyéb szempontok szerint kezelhetők legyenek.

2. A katonai ünnepek és megemlékezések

1918 előtt a magyarhonos férfiak az osztrák–magyar haderőben szolgáltak, amelynek feladata a soknemzetiségű birodalom védelme, rendjének változatlan fenntartása volt. Ezért a katonákat nem elsősorban szülőföldjük iránti szeretetre, hanem a birodalom felett Isten kegyelméből uralkodó császár és király iránti hűségre, odaadásra nevelték. Ennek megfelelően a haderő ünnepei, hagyományai is az uralkodóház, a katolikus egyház és magának a hadseregnek évfordulóihoz, ünnepeihez és jelentős eseményeihez kötődtek.

A fejezet az ünnepek és megemlékezések fogalmát és fajtáit, a katonatörténeti emlékezet megjelenési formáit, a hősökkel kapcsolatos megemlékezéseket.

3. A katonai hagyományápolás és a hadtörténelmi emlékgyűjtés az önálló magyar haderőben

A nemzeti katonai hagyományápolás formái egyidősek az önálló magyar haderő kialakulásának kezdeti lépéseivel. Ennek a folyamatnak már 1918-tól az Osztrák–Magyar Monarchia végleges felbomlásától létrejöttek a hivatalos és – ezzel párhuzamosan – a társadalmi és egyéb szervezetszerű keretei. A hagyományőrzés legfontosabb letéteményesei a magyar királyi Hadimúzeum, a magyar királyi Hadilevéltár (1922-től a Horthy-korban két, egymástól független szervezet) és mellettük – mintegy sajátosan létező harmadik pillér – maga a haderő voltak. A fejezet ezek kialakulását és szerepét, valamint a katonai hagyományok ápolásának irányelveit és formáit mutatja be.

4. A katonai hagyományok ápolása rendezvények keretében

A legjellemzőbb katonai rendezvényeket ünnepeket ismerteti a fejezet benne részletesen bemutatom a honvédnapot, ezred-, osztály-, emléknapot, ezredtulajdonos születésnapját, emlékünnepet, világháborús tények évfordulóit, március 15-e megünneplését és az ehhez kapcsolódó külső megjelenési formákat.

5. A hősi emlékművek állítása

A fejezetben kiemelkedő szerepet kap a Hősök Emlékét Megörökítő Országos Bizottság bemutatása, valamint több a korszakban létrehozott emlékhely kialakítása. A roveretoi emlékharang, a „Hősök ligete” akciók, Hősök Erdeje, Hősök temploma, Hősök kapuja és Hősök mauzóleuma, Hősök harangja témaköröket ismertetem.

6. Védőszentek és katonai ünnepek

A m. kir. Honvédségnél nagy hangsúlyt helyeztek az erkölcsi nevelés, a hazafias érzelmek a nemzeti érzés és a csapatszellem ápolására. Ezek sorába tartozott a fegyvernemi védőszent-kultusz 1920-as évek végén kezdődő felújítása. A védőszent vagy patrónusszent olyan transzcendens személy, aki valamely terület, közösség, testület illetve egyén felett védnököl. Segít a bajban és közbenjár érdekében a magasabb égi szférákban. A kifejezetten keresztény kultúrára jellemző (védő)szent kultusz a politeizmus továbbélése. A fejezetben ismertetem a magyarországi védőszenteket és részletesen bemutatom Szent Borbála kultuszát.

7. A Magyar Néphadsereg korszaka

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. január 20-án aláírta a fegyverszüneti egyezményt Moszkvában, ezzel Magyarország Kormánya kötelezte magát olyan szárazföldi, tengeri és légi erők fenntartására és rendelkezésre bocsátására, amelyek a Szövetséges (Szovjet) Hadsereg főparancsnokság fővezetése alatti szolgálatra rendeltethetnek. Megindult a hadsereg újjászervezése. A fejezetben bemutatom a Magyar Néphadsereg kulturális életét, a katonák világnézetének alakítását a politikai változások hatását a tradicionális katonai ünnepekre, valamint példákon keresztül ismertetem az ünnepek ceremóniáit.

8. Katonai ünnepek és jelentőségük a 20–21. század fordulóján

A rendszerváltás után a hagyományápolás teljes rendszerének új alapokra való helyezése kiemelkedő cél volt. Kritikai elemzést igényelt a nemzeti történelmünkhöz – ezen belül hadtörténelmünkhöz – való korábbi viszony, újra kellett értelmezni, vagy új viszonyítási pontokhoz kellett illeszteni a korábbi értékrendet. 1990. november 21-én a HM állást foglalt a Magyar Honvédség szimbólumai, ünnepei nemzeti hagyományokon alapuló visszaállításának feladataival kapcsolatban. Megismerhetjük a nemzeti és állami ünnepek, emléknapok változásait, kialakításukat.

9. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum szerepe a 21. században

A Hadtörténeti Intézet és Múzeum a magyar katonai hagyományok megismerésének és tudományos igényű kutatásának centruma, önálló hadtörténeti kompetencia központ. Feladata a magyar és a hozzá kapcsolódó egyetemes hadtörténelem tárgyi emlékeinek kutatása, feltérképezése, feltárása, illetve ezek rendszerezése itthon és külföldön egyaránt, szoros együttműködésben a hazai múzeumokkal és egyéb intézményekkel. A jelenlegi struktúra és feladatrendszer bemutatásával, valamint a Katonahősök Emlékezete program bemutatásával a Hadtörténeti Intézet és Múzeum szerepét.

IV. Eredmények, tanulságok

A katonai emlékezetpolitikának, a hőskultusznak, a hagyományörzésnek évszázados, sőt évezredes történelmi előzményei vannak, azonban az első világháború kétségtelenül megnövelte a jelentőségét, mondhatni intézményesítette azt. A Nagy Háború következményeként úgy Magyarországon, mint a világ más országaiban immár a nemzetpolitika részeként kapott kiemelten fontos szerepet. Az értekezés ennek 20–21. századi vonatkozásait mutatja be. Megállapítható, hogy a Horthy-korszak és a jelenkor között – a disszertációban részletezett módon – szerves kapcsolat rajzolódik ki, napjainkban a két világháború közötti időszak hagyományai szolgálnak mintául. Egyúttal jól megfigyelhető ehhez a két periódushoz képest az 1945–1989 között ápolt hagyományok kontrasztja.

Az értekezés fentiek alátámasztására bemutatja a katonatörténeti emlékezet megjelenési formáit, végigvezetve az olvasót az emlékezet helyszínein és ismertette a megemlékező rendezvények szabályait, lefolyását. Az országos szintű események helyszínei közül részletesen bemutatja a budapesti Hősök tere keletkezéstörténetét és rendeltetését. A tér funkciójának ismertetése kapcsán nemzetközi kitekintést nyújt az Ismeretlen Katona eszméjének európai kialakulására, és felvázolja a magyar hősökre történő emlékezés kezdeteit. Kiemelt jelentősége volt a részletesen tárgyalt Hősök Emléknapja elrendelésének és megünneplésének.

A nemzeti haderő szintjén bemutatja a katonai hagyományápolást és a hadtörténelmi emlékgyűjtést, amelyben az alakulatok mellett kiemelt szerepet kapott a magyar királyi Hadimúzeum. Többek között itt kerültek megőrzésre azok az emlékkönyvek és emlékgyűjtemények, amelyek a katonai hagyományok ápolásának megörökítői, az utókor számára útmutatói.

Helyi, települési szinten a hősi emlékművek állítása és az ott tartott megemlékezések rendezése szolgálta és szolgálja ma is a hősök emlékének őrzését. A disszertáció részletesen bemutatja ezeknek a helyi emlékezethelyeknek a típusait, amelyek közül – „műfajként”, megjelenési formaként – különleges a Hősök ligete, a Hősök erdeje, a Hősök Temploma, a Hősök Mauzóleuma, vagy a Hősök kapuja.

A Horthy-korban kialakult hagyományok 1945 után jelentősen, gyökeresen átértékelődtek. Az értekezés kitér a politikai indíttatású változások bemutatására, az új eszmeiség ismertetésére, ezúttal is példákon keresztül. Különösen szembetűnő volt ez az egyházi – és bizonyos állami – ünnepek kapcsán.

A disszertáció hangsúlyos része a jelenkori emlékezetpolitika bemutatása, nagy részletességgel kitér a katonai ünnepekre és a csapathagyományok őrzésére a 20–21. század fordulóján. Így ismertetésre kerül a Magyar Honvédelem Napja, a haderőnemi és fegyvernemi napok, a csapatünnepek, akárcsak ezzel összefüggésben a nemzeti katonai és a csapathagyományok ápolására irányuló törekvések. Mindezeket rendszerbe foglalva, a teljesség igényével tartalmazza a dolgozat. Az értekezés zárásaként az olvasó megismerheti a mindezekben kulcsszerepet játszó hadtörténeti kompetenciaközpont, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum szerteágazó tevékenységét és jelenkori szerepét.

A disszertáció remélhetőleg támpontként szolgálhat a magyar haderő jövőbeli hagyományápoló tevékenységéhez, segíthet megismerni az évszázados előzményeket, a magyar katonai örökséget, amelynek kiemelten fontos szerepe kell, hogy legyen a mindenkori honvédség szellemiségének alakításában, a csapatszellem erősítésében, az egyes katonák gondolkodásának formálásában.

V. Az értekezés témájában megjelent publikációk

1. Nemzeti és katonai ünnepek a háborúban. In: *Ravasz István* (szerk.): ...és újfent hadiidők! (avagy a „boldog békeidők” nem térnek vissza) 1939–1945. Budapest, 2005. 368–371.
2. Magyarország „november 16-án örök időkre szóló nemzeti ünnepet tartson” – Egy emlékezetes dátum: 1918. november 16. In: *Kreutzer Andrea – Makai Ágnes* (szerk.): A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 10. Budapest, 2008. 21–27.
3. 95 éve emlékezünk katonahőseinkre. In: *Závodi Szilvia* (szerk.): A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 13. Budapest, 2012. 169–181.
4. Hősök emlékezete. In: *Závodi Szilvia* (szerk.): A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 15. Budapest, 2015. 135–151.
5. A Hősök Emlékünnepének eredete. *Trianoni Szemle*, 2017. 9. évf. 1–2. sz. 33–36.
6. Törekvések a katonai ünnepek szabályozására a magyar királyi Honvédségben. In: *Sallay Gergely Pál–Závodi Szilvia* (szerk.): A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 19. Budapest, 2019. 49–71.
7. Emlékezhelyek. In: *Forgács Márton–Sallay Gergely Pál–Závodi Szilvia* (szerk.): A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 20. Budapest, 2020. 109–118.
8. Törekvések a katonai ünnepek szabályozására a magyar királyi Honvédségben. In: *Sallay Gergely Pál–Závodi Szilvia* (szerk.): A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 19. Budapest, 2019. 49–71.
9. Hősi emlékek Magyarországon. In: *Sallay Gergely* (szerk.): Honvédelem és Trianon. Kézzelfogható hadtörténelem. Budapest, 2020. 56–57.
10. Kegyelet és emlékezet. In: *Sallay Gergely* (szerk.): Honvédelem és Trianon. Kézzelfogható hadtörténelem. Budapest, 2020. 54–55.